

Předběžná sdělení

INTELIGENCE A AGRESIVITA PACHATELŮ MAJETKOVÉ TRESTNÉ ČINNOSTI

VERONIKA A. POLIŠENSKÁ

Psychologický ústav AV ČR, Praha

SYLVIE KOUBALÍKOVÁ, MICHAELA BOROVSANÁ

Katedra psychologie, FSS MU, Brno

ABSTRACT

Intelligence and aggressiveness of property criminal activity offenders

*V. A. Polišenská, S. Koubalíková,
M. Borovská*

The research study introduces results on intelligence and aggression of property offenders. The research took place in 19 prisons in Czech Republic. The sample consists of 166 offenders, who have been incarcerated at least for second time. The offenders completed intelligence test (Raven progressive matrices) and aggression test (Hand test).

The results of the intelligence test indicate that offenders, who are more likely to make type B fault (faulty principle), commit more often also violent offenses. The results of aggression test include only slightly higher number of „aggressive“ answers, which was opposed to the predictions. The offenders showed prosocial attitudes

and interests in interpersonal region and slightly higher levels in pathological scores.

The results cannot be taken as simple generalisations for entire population of property offenders. It is necessary to take into account the possibility that the offenders of unsolved crimes can differ in intelligence and aggression from incarcerated offenders.

key words:

property crime offenders,
intelligence,
aggression,
Raven progressive matrices,
Hand test

klíčová slova:

pachatelé majetkové trestné činnosti,
inteligence,
agresivita,
Ravenovy progresivní matice,
Test ruky

ÚVOD

V souvislosti se zkoumáním (re)socializace pachatele trestné činnosti se psychologové, kriminologové i sociální pracovníci zajímají o vliv inteligence a agrese na budoucí trestnou činnost či odklon od kriminálního životního stylu. Avšak dříve než se můžeme začít plně věnovat vlivu těchto faktorů na resocializaci, je nejprve důležité získat znalosti o inteligenci a agresivitě těchto pachatelů. Zahraniční studie se zabývají zejména výzkumem inteligence u pachatelů sexuálních trestných činů (Nijman a kol., 2009) či mladistvých delikventů (Parker, Morton, 2009). Studie zabývající se agresivitou se obvykle věnují tématům, jako je např. souvislost mezi poruchami osobnosti

Došlo: 13. 8. 2011; V. A. P., Psychologický ústav AV ČR, Politických vězňů 7, 110 00 Praha 1; e-mail: v.polisen@gmail.com

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru AV OZ 70250504 Člověk v kontextu celoživotního vývoje a byla podpořena grantem GA ČR č. 407/12/0706 „Psychologické aspekty reintegrace a resocializace pachatelů do společnosti“.

a agresivním jednáním (Swogger a kol., 2010), případně sexuální agresí (Kingston a kol., 2008) či využití poznatků o agresi při profilování pachatelů (Goodwill, Alison, 2007). Mnohé teorie naznačují, že inteligence a agresivita jsou důležitým faktorem pro porozumění vývoji kriminálního chování (Čermák, 1998; Hollin, 1989).

Naším cílem bylo zmapovat inteligenci a agresivitu u pachatelů majetkové trestné činnosti v českém prostředí. Způsob definování těchto pojmů ovlivňuje volbu metod měření, a tím i výsledky výzkumu či rozhodování v kriminologické praxi. V článku představujeme výsledky Ravenova testu inteligence a Testu ruky, sekundárním cílem bylo zhodnotit využitelnost obou metod u kriminální populace¹.

METODA

Sběr dat

Výzkum probíhal v 19 z celkového počtu 36 věznic v České republice. Pachatelé zařazení do vzorku byli minimálně podruhé trestáni za některý z následujících trestných činů²:

§ 247 Krádež

§ 234 Loupež (Přestože loupež spadá do kategorie násilné trestné činnosti, byla zařazena pro zřejmý majetkový aspekt, kdy cílem většiny pachatelů bývá obohacení na úkor vlastnických vztahů jiných osob.)

§ 238 Porušování domovní svobody

§ 257 Poškození cizí věci

§ 249 Neoprávněné užívání cizí věci

§ 249a Neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru

Soubor

Výzkumný soubor zahrnoval 166 pachatelů majetkové trestné činnosti (12 žen a 154 mužů). Většina pachatelů (152) se v minulosti dopouštěla trestného činu krádeže. Celkem 110 (67,9 %) ze 162 pachatelů, kteří vyplnili dané údaje, se věnovalo i násilné trestné činnosti, nejvíce (88) se dopustilo loupeží. Ze 163 pachatelů majetkové trestné činnosti, kteří uvedli stupeň dosaženého vzdělání, jich dosáhlo 48,5 % základního vzdělání, 36,8 % dokončilo střední odborné učiliště bez maturity, 11 % střední odborné učiliště s maturitou a 3,7 % ukončilo středoškolské vzdělání.

Z důvodu zkoumání agrese jsme se pachatelů ptali i na násilí v rodině. Do svých 18 let bylo rodiči (opatrovníky) fyzicky trestáno 44 (26,5 %) pachatelů, 114 (68,7 %) jich bylo svědky hádky rodičů. 66 (39,8 %) pachatelů uvedlo, že uhodili svou partnerku/manželku, 8 (4,8 %) však neuvádí, jak často.

Metody

Ravenovy progresivní matice

Ravenovy standardní progresivní matice (SPM) obsahují 5 setů po 12 položkách se stoupající obtížností. Každý set se zaměřuje na odlišné myšlenkové operace (Svoboda, 1999; Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001):

¹ Veškerý výzkum je shrnut v publikaci Polišínská, V. A., Borovanská, M., Koubalíková, S. (2010): Pachatelé vloupání: osobnost, agrese a strategie. Psychologický ústav AV ČR, kterou lze stáhnout na http://www.psu.cas.cz/images/stories/polisenska/vp_pachatele_vloupání.pdf.

² Uvedeno dle zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. Tyto trestné činy jsou zakotveny v zákoně č. 40/2009, Sb., trestním zákoníku, platném od 1. 1. 2010, v těchto ustanoveních: §205 (Krádež), §173 (Loupež), §178 (Porušování domovní svobody), §228 (Poškození cizí věci), §207 (Neoprávněné užívání cizí věci), §208 (Neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo nebytovému prostoru).

- statická představivost, pozornost a schopnost vizuální diskriminace s důrazem na analýzu a syntézu obrazce a hledání souvislostí,
- pochopení analogie obrazců na základě lineárního rozlišování a usuzování,
- představivost a pochopení změn ve vertikálním i horizontálním směru,
- schopnost pochopení principu kvantitativní a kvalitativní změny, přičemž tvary se mění současně vertikálně i horizontálně,
- schopnost abstrakce.

Ravenovy progresivní matice pro pokročilé (APM) obsahují pouze 2 sety. Set I obsahuje 12 položek, které pokrývají všechny intelektové procesy využitě v SPM, a lze ho použít pro obeznámení probandů s podstatou problémů a pro přípravu pro práci se setem II. Ten obsahuje 36 relativně těžkých úloh, jejichž obtížnost v testu narůstá (Raven, Court, Raven, 1991).

Při administraci testu je testovanému předložen soubor obrázků, tzv. matic. U každé matice má z 6 nebo 8 variant dosadit tu, která logicky zapadá do vynechaného místa v základním vzoru. Test bývá administrován bez časového limitu. Doba snímání testu se obvykle pohybuje kolem 40 minut.

Test ruky

Původní myšlenka o užití kreseb ruky jako prostředku projekce pochází od E. E. Wagnera, první manuál k testové metodě publikoval v r. 1962 společně s B. Bricklinem a Z. Piotrovskim. Méně strukturovaný podnětový materiál by měl umožnit především promítnutí všeobecných agresivních tendencí a predikovat sklon projevovat se různými druhy agrese. Agresivitu lze podle Čermáka (1998) vnímat jako dispozici, náchylnost, vnitřní pohotovost k agresivnímu jednání. Vnější projev agresivity byl autory Testu ruky definován jako chování, které testovanému přináší pozornost jiných – policie, soudu, psychiatrů či úřadů apod. (Bricklin a kol., 1962). Jde tedy nejen o přímé fyzické napadání druhých osob, ale rovněž o destrukci předmětů, krádeže a podvádění, verbální provokace jiných osob atd. Agrese v tomto pojetí tedy představuje zprostředkované poškození zájmů a hodnot společnosti chráněných zákonem. Ačkoliv je tato verbální projektivní metoda primárně zaměřena na diagnostiku a predikci agresivního chování, podle Svobody (2005) však zahrnuje i možnost rozvoje v multidimenzionální osobnostní test.

Testový materiál tvoří deset karet – na devíti z nich je nakreslena lidská ruka v různých pozicích a respondent udává, co by tato ruka mohla dělat, přičemž předlohu může držet v jakékoli poloze. U poslední – prázdné – karty je respondent vyzván, aby si nějakou ruku nejprve představil a následně popsal, co tato imaginární ruka dělá. Každá odpověď je zařazena do skórovacích kategorií. V předkládaném výzkumu byl použit skórovací systém podle příručky k testu Fridricha a Nociara (1991)³ vycházející především z publikace metody původními autory.

Pravděpodobnost agresivního chování vzrůstá společně s převahou dominantních a agresivních postojů nad postoji indikujícími sociální spolupráci. Jedním z nejvýznamnějších predikujících výsledků testu je tedy tzv. *acting out ratio (AOR)* – poměr vyjadřující souhrn agresivních a dominantních tendencí činnosti na jedné straně a souhrnu kooperativních a prosociálních postojů na straně druhé (Fridrich, Nociar, 1991).

Pro celkový odhad bazální osobnostní struktury lze využít tzv. *experience ratio (ER)* vyjadřující poměr odpovědí „interpersonálních“ (INT) týkajících se vztahů k ji-

³ Popis kategorií a některé další realie testu popsané v příručce uvádíme pouze ve stručné podobě za účelem omezení šíření těchto informací a zachování validity testu pro další použití.

ným živým objektům, „environmentálních“ (ENV) vyjadřujících zájem o materiální okolí nebo postoje k činnosti a vynakládání energie, „maladjustivních“ (MAL) představujících nepřizpůsobení a problematickou realizaci akčních tendencí, a odpovědí „vyjadřujících odstup“ (WITH), které odráží obtíže individua v kontaktu s reálným světem a dezintegrovanost jeho osobnosti. Tento poměr prožívání nám umožňuje celkový popis psychologických tendencí testovaného subjektu. Na základě součtu posledních dvou skupin odpovědí lze určit rovněž „patologické skóre jedince“ (Fridrich, Nociar, 1991).

Při interpretaci testu je tedy možné porovnat počty odpovědí v jednotlivých skórovacích kategoriích, kvantitativní indexy s normami, výraznější odchylky v sumárních skórech a patognomické odpovědi. Kromě toho lze rovněž zjišťovat celkový počet odpovědí, měřit a vypočítávat průměrný počáteční reakční čas (počet sekund uběhlých mezi prezentací podnětu a první skórovatelnou odpovědí), kvalitativně analyzovat jak obsah jednotlivých odpovědí, tak interpretovat záznamový protokol jako celek a vztáhnout jej k dalším údajům o vyšetřované osobě (Fridrich, Nociar, 1991).

VÝSLEDKY A DISKUZE

Výsledek Ravenových progresivních matic

Použití Ravenových progresivních matic u odsouzených se ukázalo jako velmi komplikované. Odsouzení měli problémy jak se setem I, tak se setem II. Velmi často test nedokončili, anebo jej vyplňovali náhodně, čímž utrpěla testová validita. Nakonec set I vyplnilo 92 pachatelů a set II 66 pachatelů.

Tab. 1 Set I

n = 92	počet	podíl
„Dobře chápe“	15	16,3 %
„Průměr“	58	63,0 %
„Těžko chápe“	19	20,7 %

Z tab. 1 je patrné, že námi zkoumaný soubor měl oproti populaci v normách nižší úroveň měřené schopnosti. Pokud se však podíváme na vzdělání našich pachatelů, je i to nižší než v běžné populaci. Vzhledem k dosahované úrovni vzdělání byly pro vyhodnocení setu II použity normy získané na vzorku žáků 8. třídy ZŠ.

Tab. 2 Set II

n = 66	počet	podíl
„Dobře chápe“	9	13,64 %
„Průměr“	24	36,36 %
„Těžko chápe“	33	50,00 %

Jak lze vidět v tab. 2, jen malé množství pachatelů v námi zkoumaném souboru bylo v setu II klasifikováno na úrovni „dobře chápe“. Vedle základního popisu zkoumaného souboru jsme provedli také analýzu chyb u pachatelů majetkové trestné činnosti.

Tab. 3 Přehled chyb v setu II

Procentuální frekvence typů běžných chyb	dle norem	pachatelé majetkové TČ (n = 66)	
		průměr	medián
A – nekompletní korelát	44,0 %	40,8 %	40,0 %
B – špatný princip	33,3 %	34,5 %	33,3 %
C – shluk myšlenek	14,7 %	20,6 %	18,2 %
D – opakování	8,0 %	4,1 %	0,0 %

Chyby typu A – nekompletní korelát

– „Chyby způsobené neschopností sledovat všechny důležité aspekty problému, tedy nekompletní korelační chyby, jsou nejčastější a je jich více než polovina z nejběžnějších chyb, které dělají probandí s průměrnou nebo nadprůměrnou úrovní schopností“ (Raven, 1991, s. 19).

V našem souboru jsou chyby typu A nejčastější, ne však tak časté, jak uvádí Raven (v našem vzorku průměrně 40,8 % chyb typu A). S vyšší inteligencí podíl chyb typu A vzrůstá (viz tab. 4; $r = 0,411$, $p \leq 0,01$).

Chyby typu B – špatný princip

– „Chyby způsobené uplatněním nesprávného principu pro řešení problému byly nejčastější na nejnižší úrovni schopností“ (Raven, 1991, s. 19).

V námi zkoumaném souboru pachatelů byly chyby typu B druhými nejčastějšími. Podíl tohoto typu chyb má v našem souboru s vyšší inteligencí spíše vzrůstající charakter, v tomto se tedy náš soubor liší od souboru popisovaného Ravenem.

Chyby typu C – shluk myšlenek a chyby typu D – opakování

– „Chyby způsobené shlukem myšlenek a opakováním, ne příliš běžné, se zmenšovaly se vzrůstajícím celkovým skórem“ (Raven, 1991, s. 19).

V našem souboru pachatelů je podíl chyb typu C vyšší než v normách uvážených Ravenem (u pachatelů majetkové testné činnosti průměrně 20,6 %). To může být částečně způsobeno vysokým zastoupením pachatelů, kteří dle výsledků testu „špatně chápou“ (celkem 50). Nicméně se i v našem souboru potvrzuje, že podíl tohoto typu chyb s nižší inteligencí vzrůstá.

Podíl chyb typu D je oproti tomu v našem souboru nižší. 69,7 % našich pachatelů má nulový podíl těchto chyb. Je tedy zřejmé, že u těchto pachatelů opravdu nejde o běžný typ chyb.

Tab. 4 Korelace chyb a celkového skóru v setu II

n = 66	A ch	B ch	C ch	D ch
chyba typu A				
chyba typu B	-0,341(**)			
chyba typu C	-0,496(**)	-0,562(**)		
chyba typu D	-0,005	-0,265(*)	-0,146	
II. set HS	0,411(**)	0,163	-0,453(**)	-0,099

** Korelace je významná na hladině 0,01.

* Korelace je významná na hladině 0,05.

Ačkoliv soubor probandů, kteří vyplnili set II, byl celkem malý (n = 66), korelační analýza ukazuje, že podíl chyb typu A (nekompletní korelát) vzrůstá s celkovou mírou schopností (celkovým hrubým skórem), zatímco podíl chyb typu C (shluk myšlenek) s celkovou mírou klesá. Z tab. 4 také vyplývá, že s vyšší mírou chyb typu A (nekompletní korelát) se u pachatelů v našem souboru objevovalo méně chyb typu C (shluk myšlenek). Čím více dělali pachatelé chyby typu C (shluk myšlenek), tím méně jsme u nich nacházeli chyby typu B (špatný princip). A naopak, podíl chyb typu B v našem souboru má s vyšší mírou schopností spíše vzrůstající charakter.

Intelekt a násilná trestná činnost

Analýzy ukázaly, že pachatelé, kteří se dopouštěli také násilné trestné činnosti, sice dělají více chyb typu B, jinak se však neukázala žádná významná souvislost s mírou obecné inteligence. Obecně můžeme říci, že pachatelé, kteří se častěji dopouštějí chyb typu B (špatný princip), páchají častěji také násilnou trestnou činnost.

Výsledky Testu ruky

Využití Testu ruky ve výzkumu pachatelů trestné činnosti se ukázalo jako vhodné, pro odsouzené byl test obvykle srozumitelný. Jako výhodná se ukázala rovněž krátká doba jeho administrace. Vzhledem k vizuálnímu charakteru podnětů a absenci časového limitu nepředstavoval pro zkoumané osoby ohrožující situaci a vzbuzoval pouze minimální, snadno rozptýlitelnou anxiету.

Jako u všech projektivních testů i zde mohou být výsledky zatíženy jistou mírou subjektivního vlivu osob interpretujících odpovědi respondentů. Toto riziko bylo minimalizováno využitím 4 posuzovatelů, kteří vyhodnocovali odpovědi získané celkem od 158 pachatelů majetkové trestné činnosti.

Hodnoty zjištěné u pachatelů v našem souboru zhruba kopírovaly rozložení kategorií u normální populace (osob bez psychiatrické diagnózy). Oproti předpokladu obsahovaly protokoly pachatelů pouze mírně zvýšený podíl „agresivních“ odpovědí. Nejčastěji se vyskytovala sociálně pozitivní kategorie vyjadřující tendence ke komunikaci, diskusi a rozhovoru, normě odpovídalo rovněž zastoupení kategorie „afektivních“ odpovědí vyjadřujících pozitivní emocionální postoj respondenta a – až na snížený podíl odpovědí zahrnujících neosobní tendence činnosti – i další kategorie. Na základě uvedených kategorií byly vypočteny všechny druhy sumárních skóru.

Tab. 5 Přehled sumárních skóru

	průměr – náš soubor (n=158)	průměr – normy (běžná populace)	průměr – normy (kriminální populace)	podíl odpovědí – náš soubor	podíl odpovědí náš soubor (10. karta)	podíl odpovědí – normy
INT	10,1	4,8	9,5	64,5 %	69,8 %	47,0 %
ENV	3,7	4,7	8,8	23,2 %	15,9 %	40,3 %
MAL	1,6	1,9	4,5	9,2 %	5,1 %	10,8 %
WITH	0,5	1,1	3,2	3,0 %	9,2 %	1,8 %

Oproti původnímu manuálu, pozdější standardizaci, ale také výsledkům výzkumu na pachatelích vražd (viz Heretik, 1999) byl v našem souboru podíl „interpersonálních“ odpovědí vůči „environmentálním“ značně zvýšený, což by bylo možné interpretovat jako výraz zájmu o interpersonální oblast, ale například také sníženou vazbu na reálný svět a schopnost praktického prosazení. Únik do fantazijní oblasti je přítom

jednou z častých reakcí na uvěznění. Ve vztahu k poměrně vysokému skóru „komunikace“ i „afekce“ lze předpokládat také zesílenou citlivost v interakci s dalšími osobami. „Afektivní“ odpovědi jsou přitom nejpozitivnějším znakem adaptace a schopnosti participovat na pozitivních vztazích s druhými osobami.

Tab. 6 Patologický skór a pozitivní a negativní AOR

Skór	naš vzorek (<i>n</i> =158)	normy (běžná popu- lace)	normy – (kriminální populace)
PATH (medián)	2,3	1,7	8,3
pozitivní AOR	6	2,7	3,7
negativní AOR	3	2,5	4,8

Jak vyplývá z tab. 6, z hlediska podílu patologické motivace na jednání (PATH) se pachatelé v našem souboru od běžné populace výrazně neliší, ačkoli mírně převyšují obvyklou normu. Nepřekračují hranici, která by svědčila pro vyšší rozšířenost psychických poruch v souboru.

Při bližším pohledu na podíl sociálně pozitivních a negativních interpersonálních odpovědí zjišťujeme, že naši respondenti v tomto ohledu tíhnou spíše k prosociálním postojům a vykazují sníženou pravděpodobnost otevřeně agresivního chování. Připomeňme, že násilné trestné činnosti se jich v minulosti věnovalo zhruba 68 %. Jak uvádí Netík (1998), zaměřeným vyšetřením mnohdy nelze agresivitu jako trvalejší osobnostní rys nalézt ani u pachatelů nejzávažnějších násilných činů. Naopak odsouzení pachatelé majetkových trestných činů se někdy mohou v příslušných psychologických testech jevit dokonce agresivnější než násilní pachatelé. Psychologické vyšetření probíhá s časovým posunem a zpravidla za naprosto odlišných podmínek, než za jakých dochází k agresivnímu chování. Vždy lze také předpokládat vyšší užitnou hodnotu nástrojů měřících agresivní projevy chování v jejich přímé a konkrétní podobě (Suris a kol., 2004). Jak upozorňují Fridrich a Nociar (1991), nelze postupovat mechanicky, ale je vhodné tento indikátor zvažovat v souvislosti s ostatními tendencemi v chování, prostředím a anamnézou.

Určitý vliv na respondenty mohl mít také jejich pobyt v prostředí vězeňských institucí, v nichž se již delší dobu nacházeli (viz Dhama a kol., 2007). V důsledku převahy vnějšího řízení, snahy o výchovné působení na odsouzené a nedostatku prostoru pro uplatnění svobodných projevů chování může docházet k jejich – mnohdy pouze formální – adaptaci na tyto podmínky. Pachatelé v našem souboru měli již obvykle s výkonem trestu odnětí svobody více zkušeností (v průměru 3,37 výkonů trestů na osobu) a mohou mít tedy dobře zvládnuté vzorce chování, které jsou v tomto prostředí kladně hodnoceny. Vzhledem k citlivosti metody na aktuální psychický stav respondenta (Fridrich, Nociar, 1991) můžeme v tomto ohledu uvažovat také o vlivu samotné testovací situace na podávané odpovědi. Respondenti mohli být pozitivně naladěni možností rozhovoru s tazateli, průběh výzkumného procesu pro ně představoval neobvyklou sociální situaci v každodenní rutině výkonu trestu odnětí svobody a v prostředí chudém na pozitivní podněty. Je nutné si uvědomit také fakt, že odsouzení mají omezený kontakt s osobami blízkými, se svými rodinami, dětmi a kamarády, což může být dalším faktorem ovlivňujícím respondenty ve směru podávání prosociálních odpovědí (více viz Bernasco, 2010).

Tomu nasvědčují rovněž odpovědi pachatelů na poslední (prázdnou) kartu. Lze předpokládat, že princip vybavení si imaginární ruky a popis její aktivity může mít

oproti ostatním kartám, které mají určitý ustálený podnětový charakter (například kartu zobrazující zařatou pěst lze považovat za jednoznačně návodnou k „agresivním“ odpovědím), zvýšenou projektivní hodnotu. U poslední karty lze zaznamenat zvýšený podíl kooperativních interpersonálních odpovědí na úkor direktivních a agresivních postojů. Imaginární ruka je oproti ostatním kartám málokdy vnímána jako defektní, respondenti však rovněž výrazně častěji selhávali a udávali odpovědi vyjadřující odstup (WITH). Při kombinaci vysokého skóru INT a WITH lze předpokládat, že interpersonální vztahy nemusí vzhledem k osobnostním problémům jedince efektivně fungovat. Při obsahovém hodnocení odpovědí na desátou kartu je také patrné, že výpověď odsouzených se mnohdy vztahovala k významným sociálním situacím, jim blízkým osobám nebo budoucnosti.

Celkový počet odpovědí R představuje psychologickou rezpozivitu na vnější podněty – od nevšímavosti vůči okolní realitě při nízkém počtu odpovědí po přehnanou potřebu strukturovat každý aspekt prostředí při vysokém R. Delikventní populace mnohdy produkuje velmi málo odpovědí jako důsledek nedostatečné flexibility v chování a znak antisociálních sklonů (Fridrich, Nociar, 1991). Za normální lze považovat R v intervalu <10;20>, přičemž náš soubor se nalézá uprostřed této normy (medián = 15,8).

Na základě podílu jednotlivých kategorií odpovědí bylo možné dělit pachatele do podskupin. Při zaměření na pachatele trestného činu vloupání ($n = 103$) bylo možné diferencovat 35 % pachatelů dosahujících nižšího podílu interpersonálních odpovědí (INT) a zároveň podávajících více odpovědí environmentálních (ENV), maladjustivních (MAL) a odpovědí vyjadřujících odstup (WITH). Druhá podskupina (65 % pachatelů) vykazovala opačné charakteristiky. Nalézáme také odlišnosti u indikátoru agrese (AOS), který je u první skupiny výrazně vyšší (průměr = -2,48; SD = 2,59, medián = -3,00) než u druhé (průměr = -4,51; SD = 2,69, medián = -4,75; $p < 0,001$). Vzhledem k rozdílnému počtu odpovědí v kategoriích MAL a WITH u obou skupin, nalézáme také určité rozdíly v patologickém skóru (PATH). V normální populaci je tento skór dle uváděných norem poměrně nízký (průměr = 1,22; SD = 1,31). Pachatelé ve druhé skupině (průměr = 1,61; SD = 1,4) se o něco více blíží normální populaci než pachatelé ve skupině první (průměr = 4,06; SD = 2,39; $p < 0,001$).

Pomocí testu ruky lze tedy diferencovat i v rámci kriminální populace (viz Heretik, 1999). Lze tak odhalit souvislosti v uspořádání osobnosti, které by při zprůměrnování výsledků mohly zaniknout. V souboru pachatelů vloupání lze rozpoznat kategorii pachatelů, kteří se více blíží nekriminální populaci, a naopak jedince, u nichž se nižší preference sociálně zaměřených odpovědí spojuje s vyšším skórem patologie a agresivních tendencí. Ve vztahu k výsledkům Azcarate a Gutierrez (1969) lze nižší hodnoty druhé skupiny odsouzených v indikátoru agrese a maladaptivním skóru interpretovat také jako možnou lepší adaptovanost této skupiny pachatelů na prostředí výkonu trestu odnětí svobody. Dalším výzkumem by bylo možné dále prověřit, zda jsou pro jednotlivé skupiny charakteristické rovněž další znaky.

Lze také hledat souvislost výsledků Testu ruky s jinými charakteristikami a údaji o zkoumaných osobách. V našem souboru pachatelů byla např. zjištěna určitá souvislost mezi vztahovým násilím, kterého se respondenti dopouštěli na svých partnerkách, a výsledky zjištěnými pomocí tohoto testu. Pachatelé, kteří se v minulosti dopouštěli násilí na svých partnerkách, podávali více „agresivních“ odpovědí ($p < 0,04$) a odpovědí vyjadřujících poškození – CRIP ($p < 0,047$) oproti pachatelům, kteří takové jednání neuváděli. Zároveň jsme zjistili, že s vyšší četností útoků na partnerku se zvyšuje také celkový počet „agresivních“ a „direktivních“ odpovědí ($r = 0,235$, $p < 0,01$).

I přes zjištěné výsledky je však třeba přijímat Test ruky spíše jako metodu potvrzovací než heuristickou.

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku bylo představit výsledky testu inteligence a testu agresivity u pachatelů majetkové trestné činnosti a nastínit možnost využití obou testů u kriminální populace.

Ravenovy progresivní matice

Ačkoli validita testování obecné inteligence byla snížena komplikovaným sběrem dat, zjistili jsme zajímavá východiska pro další výzkum této problematiky. Důležitým výsledkem bylo zjištění odlišnosti pachatelů vloupání od publikovaných norem – a to nejen v celkové míře intelektu, ale také ve frekvenci převládajících chyb v řešení jednotlivých testových úloh. Pachatelé v našem souboru se méně dopouštěli chyb typu D (opakování) a více chyb typu C (shluk myšlenek) než „Ravenova“ populace. Neukázalo se také, že by chyby vzniklé nesprávným principem pro řešení problému (typ chyb B) byly nejčastější na nejnižší úrovni intelektových schopností, naopak – v našem souboru měla míra těchto chyb s vyšší inteligencí spíše vzrůstající charakter.

Test ruky

Test ruky lze hodnotit jako metodu vhodnou k použití na kriminální populaci, mimo jiné z toho důvodu, že neklade vysoké nároky na verbální schopnosti respondentů. Může se zdát překvapivým, že při porovnání našeho souboru s běžnou populací v normách Fridricha a Nociara (1991) nebyl zjištěn významný příklon pachatelů k odpovídám značícím hostilní a agresivní tendence. Jak upozorňuje Netík (1998), psychologické testování probíhá zpravidla za zcela odlišných podmínek, než za jakých dochází k agresivním projevům. Ukázalo se, že významnou roli kromě indikátorů agresivity hraje rovněž využití ostatních sumárních skóre a skórovacích kategorií, které umožňují zpřesnit výsledek testu a získat o jednotlivci i souboru hlubší informace (především pak celkový odhad bazální osobnostní struktury a patologický skór, jehož hodnota u pachatelů mírně převyšovala obvyklou normu). Celkové výsledky Testu ruky naznačují dobrou adaptovanost odsouzených na prostředí vězeňských institucí.

Poznatky o inteligenci a agresivitě pachatelů majetkové trestné činnosti jsou neopominutelnou součástí komplexního poznávání těchto pachatelů, které je využitelné nejen při vyšetřování konkrétních spáchaných deliktů, ale také při tvorbě resocializačních a preventivních programů tohoto druhu kriminality.

Je však třeba se vymezit proti mýtu, že pachatelé trestné činnosti se zásadně a trvale odlišují od nekriminální většiny. Jde spíše o vyšší pravděpodobnost nástupu kriminální kariéry v důsledku rizikové kombinace více faktorů, delikventní populace navíc tvoří poměrně heterogenní skupinu. Vysoký intelekt nelze považovat za jedinou a dostačující podmínku sociální nekonfliktnosti (Heretik, 2004). Lze také zdůraznit funkční stránku sociálně přijatelných projevů agresivity, které jako komponenta běžného chování umožňují saturovat lidské potřeby a zabránit ohrožení fyzické nebo psychické integrity (Čermák, 1998). V tomto smyslu je nutné zkoumat oba rysy v kontextu celé osobnosti pachatele trestné činnosti, vlivů ve vnějším prostředí a aktuálně přítomných situačních faktorů, umožňujících spáchání deliktu.

Naše poznatky nelze zobecnit na celou populaci pachatelů majetkové trestné činnosti. Musíme uvažovat o možnosti, že pachatelé, jejichž trestná činnost zůstává neobjasněna, se mohou od námi zkoumané populace pachatelů odlišovat nejen v míře inteligence a agresivity, ale i v dosaženém stupni vzdělání. Protože nemáme možnost tyto dvě skupiny pachatelů porovnat a tuto myšlenku ověřit, je na místě určitá míra opatrnosti při interpretaci a případném využívání těchto poznatků v praxi.

LITERATURA

- Azcarate, E., Gutierrez, M. (1969): Differentiation of institutional adjustment of juvenile delinquents with the Hand Test. *Journal of Clinical Psychology* 25, 2, 200-203.
- Bernasco, W. (Ed.) (2010): Offenders on offending learning about crime from criminals. Cullompton, Willan Publishing.
- Bricklin, B., Piotrowski, Z. A., Wagner, E. E. (1962): The Hand test: A new project technique with special reference to the prediction of overt behavior. Springfield, IL., Charles C. Thomas.
- Čermák, I. (1998): Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou, Nakladatelství Fakta.
- Dhami, M. K., Ayton, P., Loewenstein, G. (2007): Adaptation to imprisonment: Indigenous or imported? *Criminal Justice and Behavior* 34, 1085-1100.
- Fridrich, J., Nociar, A. (1991): Test ruky. Bratislava, Psychodiagnostika.
- Goodwill, A., Alison, L. (2007): When is profiling possible? Offense planning and aggression as moderators in predicting offender age from victim in stranger rape. *Behavioral Sciences and the Law* 25, 6, 823-840.
- Heretik, A. (1999): Extrémna agresia I. Forezná psychológia vraždy. Nové Zámky, Psychoprof.
- Heretik, A. (2004): Forezná psychológia. Bratislava, SPN.
- Hollin, C. R. (1989): Psychology and crime: an introduction to criminological psychology. New York, Routledge.
- Kingston, D., Fedoroff, P., Firestone, P., Curry, S., Bradford, J. (2008): Pornography use and sexual aggression: the impact of frequency and type of pornography use on recidivism among sexual offenders. *Aggressive Behavior* 34, 4, 341-351.
- Morrison, W. (1995): Theoretical criminology: from modernity to post-modernism. London, Cavendish Publishing Limited.
- Netík, K. (1998): K posuzování takzvané agreivity. *ProPsy* 5, 14-15.
- Nijman, H., Merckelbach, H., Cima, M. (2009): Performance intelligence, sexual offending and psychopathy. *Journal of Sexual Aggression* 15, 3, 319-330.
- Parker, J., Morton, T. (2009): Distinguishing between early and late onset delinquents: race, income, verbal intelligence and impulsivity. *North American Journal of Psychology* 11, 2, 273-284.
- Raven, J. C., Court, J. H., Raven, J. (1991): Ravenove progresívne matice pre pokročilých (APM). Príručka. Bratislava, Psychodiagnostika.
- Raven, J. (2002a): Response to Flynn: Searching for justice: The discovery of IQ gains over time. *WebPsychEmpiricist*. [Vyhľadáno 1. 8. 2009 na http://www.wpe.info/papers_table.html].
- Raven, J. (2002b): Spearman's Raven Legacy. *Testing International* 12, 2.
- Raven, J. (2008): The Raven progressive matrices tests: Their theoretical basis and measurement model. In: Raven, J., Raven, J. (Ed.) (2008), Uses and abuses of intelligence: Studies advancing spearman and Raven's quest for non-arbitrary metrics. Unionville, New York, Royal Fireworks Press.
- Suris, A., Lind, L., Emmett, G., Borman, P., Kashner, M., Barratt, E. (2004): Measures of aggressive behavior: Overview of clinical and research instruments. *Aggression and Violent Behavior* 9, 165-227.
- Svoboda, M. (2005): Psychologická diagnostika dospelých. Praha, Portál.
- Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2001): Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha, Portál.
- Swogger, M., Walsh, Z., Houston, R., Cashman-Brown, S., Conner, K. (2010): Psychopathy and Axis I psychiatric disorders among criminal offenders: relationships to impulsive and proactive aggression. *Aggressive Behavior* 36, 1, 45-53.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů,
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů,

SOUHRN

Studie shrnuje poznatky o inteligenci a agresivitě pachatelů majetkové trestné činnosti. Výzkum byl proveden v 19 věznicích v České republice. Soubor tvořilo 166 pachatelů majetkové trestné činnosti, kteří byli minimálně podruhé trestáni. Pachatelům byl prezentován test inteligence (Ravenovy progresivní matice) a test agresivity (Test ruky).

Výsledky testu inteligence naznačují, že pachatelé, kteří se častěji dopouštějí chyby typu B (špatný princip), páchají častěji také násilnou trestnou činnost. Výsledky testu agresivity oproti předpokladu obsahovaly pouze mírně zvýšený podíl „agresivních“ odpovědí. Pachatelé vykazovali spíše prosociální postoje a zájem o interpersonální oblast. Mírně zvýšených hodnot dosahoval jejich patologický skór. Určitý vliv na výsledky testu mohl mít opakovaný pobyt respondentů v prostředí vězeňských institucí.

Předkládané poznatky nelze považovat za jednoduše zobecnitelné na celou populaci pachatelů majetkové trestné činnosti. Je třeba vzít v úvahu možnost, že pachatelé, jejichž trestná činnost zůstává mnohdy neobjasněna, se mohou od námi zkoumané populace pachatelů v míře inteligence a agresivity odlišovat.